

Участь вірменських купців з Галичини, Поділля та Буковини у ярмарковій торгівлі України в XVI—XVII ст.

Осіпян О. Л.

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 92-98.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

- © Східний інститут українознавства імені Ковальських
- © Автор статті
- © Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва
- © Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

УЧАСТЬ ВІРМЕНСЬКИХ КУПЦІВ З ГАЛИЧИНИ, ПОДІЛЛЯ ТА БУКОВИНИ У ЯРМАРКОВІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В XVI—XVII СТ.

Помітну роль в розвитку торгівлі в середньовічній Україні (особливо її західних регіонів) відігравали вірменські купці. Вірменська колонія у Львові виникла вже в другій половині XIII ст. В результаті зміни торговельних шляхів (занепад Татарського та початок діяльності Молдавського), а також втрати незалежності Кілікійською Вірменією, вірменські поселенці у 60—70-х роках XIV ст. з'являються на Поділлі та Буковині. Вірменські колонії в Кам'янці-Подільському, Сучаві, Сиреті та Ботошанах остаточно сформувались у 80-ті роки XIV ст. В XV ст. вірменська громада з'являється у Хотині. З середини XVI до початку 70-х років XVII ст. в Галичині та на Поділлі сформувалось 12 нових колоній, мешканцями яких стали вірмени, вихідці як з самої Вірменії, так і (головним чином) з вірменської діаспори Східної Європи та Близького Сходу. Всі колонії виникли на магістральних торговельних шляхах, на яких вірменське купецтво діяло впродовж попередніх століть.

З усіх аспектів діяльності вірменського купецтва в Україні найбільш відомою є їх провідна роль у транзитній торгівлі між Сходом та Заходом, що здійснювалась за допомогою караванів. Однак треба зазначити, що вірменський купець, як правило, не транспортував товар особисто на всю величезну відстань, від місця його виробництва до місця продажу. Тим більше він не міг торгувати одночасно в кількох напрямках. Деякі вірменські купці діяли за допомогою родичів та партнерів-співвітчизників. Інші — користувались послугами прикажчиків, агентів та факторів. (Зрозуміло, що це були найбагатші купці — керівники справжніх комерційних фірм). Такі можливості, однак, мали не всі купці. За таких умов вони вдаються ще до одного способу руху товарів. В середні віки, з їх дрібною регламентацією торговельно-ремісничої діяльності, оптова та роздрібна торгівля по-справжньому

могла розгорнутись лише під час ярмарків, які тривали від кількох днів до двох тижнів. На ярмарку торгівля була звільнена від обтяжливих обмежень, а купці — від сплати багатьох мит.

Активна участь вірмен в ярмарках пояснюється не тільки комерційним інтересом, а перш за все тією обставиною, що, під тиском католицької міської верхівки, уряд Польщі всіляко обмежував права вірменського купецтва. Якщо в транзитній торгівлі вірмени діяли в межах єдиної для всіх регламентації, то в локальній та роздрібній торгівлі (де вони могли б скласти конкуренцію міщанам католикам) їх права були істотно обмежені. Тобто вірменських купців законодавчо змушували торгувати оптом, і тільки на ярмарках вони могли торгувати вроздріб.

Галицькі, подільські та буковинські вірмени активно діяли на ярмарках, які можна поділити на дві групи. Ярмарки першої групи розташовувалися по обидва боки польсько-молдавського державного кордону: у Снятині (на Покутті), Кам'янці, Язловці (на Поділлі), Сучаві, а також у Ботошанах, Шипинцях, Чернівцях та Хотині (останні спеціалізувалися на торгівлі худобою). Ярмарки другої групи влаштовувались уздовж лінії, яка розмежовувала українські та польські етнічні території (західний кордон Руського воєводства): у Львові, Ярославі та Любліні.

Якщо поява першої групи ярмарків була обумовлена умовами прикордонної торгівлі, то виникнення другої групи було реакцією на так зване «право складу», яким користувались Краків, Люблін та Львів. Купець не мав права обминати ці міста, доїхавши до них, він не міг далі везти свої товари, а мусив їх продавати оптом місцевим міщанам та ще й за визначеною ціною. Отже, купці з України, Молдавії, країн Сходу не могли транспортувати свої товари на захід від Кракова. Так само західноєвропейські купці не мали права везти товари на схід від Кракова. Якщо Краків мав абсолютне «право складу», то у Львові купець (підданий Речі Посполитої) мусив продавати свої товари 14 днів. Якщо ж їх ніхто не купив, він міг їхати до Кракова (де його остаточно зупиняли), або до Любліна, який мав «право складу» на 10 днів, однак за ним було ще багато міст, які мали подібне право.

«Право складу» могли здобути лише найбагатші міста. Від цього виграло їх купецтво, що таким чином позбавлялось конкурентів, програвали ж купці менш впливових міст та іноземці, яким дуже важко було прорватися через цей трикутник: Краків — Львів — Люблін. «Право складу» надзвичайно ускладнювало розвиток торгівлі. Влаштування ярмарків у Любліні, Львові та Ярославі (останній знаходився якраз між Краковом та Львовом) робило можливим, хоча б кілька разів на рік, вільний обмін західноєвропейських товарів на східні, «волоські», «московські», «литовські», «козацькі», місцеві та інші. Отже, ярмарки надзвичайно поживлявали торгівлю, притягували до себе купців з багатьох міст та країн.

Зрозуміло, що вірменські купці брали активну участь в торгівлі на Львівському ярмарку, оскільки в цьому місті існувала найбільша вірменська колонія. Ось як характеризує Львівський ярмарок місцевий аптекар та історик Ян Альнпех на початку XVII ст.: «Можна побачити натовп купців усіх народів, які напливають до цього міста майже з цілої Європи та Азії, найбільше греків, турків, вірмен, татарів, волохів, угорців, німців та італійців»¹. На Люблінському ярмарку вірменські купці вперше згадуються в 1517 р.² Вдруге їх присутність тут занотував нунцій Ліпомано в 1575 р.³ Поет Себастьян Кленович, що сам певний час був бурмистром Любліна, так характеризував їх участь у місцевому ярмарку: «Можна купити усе завжди в вірменських купців»⁴. У Любліні укладались контракти між вірменськими та гданськими купцями⁵, оскільки саме до Гданську вивозилась більша частина східних та українських товарів, а його громадяни мали численні привілеї для експорту цієї продукції далі на захід.

На ярмарок в Ярослав вірмени привозили східні товари, для закупівлі яких сюди приїжджали торгівці із Західної Європи. Багато купців мало тут великі крамниці з товарами, які в 1625 р. знищила пожежа⁶. Про цю пожежу розповідає вірменський мандрівник, а згодом вчитель вірменської школи у Львові, Сімеон Лехаці (уродженець міста Замостя), надаючи велику кількість інформації про розміри та характер ярмарку. «В місті Ярославі під час ярмарку, на який зібралось багато різних купців з усіх країн та областей, а також місцевостей, близьких та далеких, що мали з собою безліч скарбів та багато тка-

нини, почалася пожежа». Тут зібрались великі купці оптовики: «Там були багаті купці та багаті — володарі тисяч і тисяч». Під час пожежі згоріла велика кількість товару: «знищені скарби, що дорівнювали 15 мсирським [каїрським] скарбам, парча, хамгалатчи, атлас-камка, прянощі, вовняні тканини, декілька сотень крамниць з вовною, килими, паласи, шовк, кілька сотень мішків хутра соболя, білки, білого горностая, лисиці та іншого різноманітного хутра». Крім того, «в кожного продавця прянощів було на сто тисяч курушів, так само і в ювелірів та продавців вовни». Про розміри ярмарку свідчать збитки від пожежі: «Знищена [скарбниця], що дорівнювала скарбниці хонджара [султана] та не тільки у поляків, московитів та турків, [але і у] франків, маляр, волохів, кизилбашів [персів] та багатьох інших»⁷.

3-поміж ярмарків першої групи найбільше значення мав Язловецький. За свідченням сучасника (60-ті роки XVII ст.) «Язловець, містечко невелике, відоме ярмарком, що відбувається завдяки численному напливу вірмен зі Сходу, кожного року в кінці лютого. Більшість тамтешніх вірмен відзначається заможністю»⁸. Вірменські купці-оптовики пожвавили торгівлю до такого рівня, що на Язловецькому ярмарку бачили греків, турків та волохів, які мали тут склад своїх товарів⁹.

Пожвавленню ярмаркової торгівлі сприяли зміни комерційної кон'юнктури та своєрідний розподіл праці, що відбувся між Західною Європою, в якій спостерігається розвиток буржуазних відносин (зокрема мануфактурного виробництва), та Центральною і Східною Європою, в яких відбувається певна аграризація господарства і на довгий час консервуються феодальні відносини. Важливе місце серед товарів, що потрапляли з Буковини та Молдавського князівства взагалі, на львівський та кам'янецький ринок, займали добре відомі «волоські бики», вино, мед, віск, горіхи та інші сільськогосподарські продукти. Справа в тому, що з початком епохи великих географічних відкриттів у Західній Європі відбувається бурхливий розвиток міст. Їх зростаюче населення потребувало все більше продуктів харчування. Одночасно відбувається так звана «революція цін», викликана напливом золота та срібла з американських колоній. Знецінення грошей та збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію робило торг нею дуже прибутковим.

Важливе місце на ярмарках займала торгівля худобою. З документу від 11 березня 1600 р. довідуємося, що три роки тому кам'янецький вірменин Кіркор Голубович на ярмарку в Кам'янці-Струмилової продав биків на суму 520 злотих¹⁰. В 1649 р. вірменин Кіркорович із Замостя придбав в Молдавії 635 биків, яких відправив на реалізацію до міста Бургштадт¹¹. Закупівля молдавської худоби здійснювалась на окремих ярмарках, що відбувались в Шипинцях, Ботошанах, Хотині, Чернівцях. Тільки в Чернівцях в 90-ті роки XVIст. щороку продавалось 30 тисяч голів худоби¹². В буковинському експорті помітну роль також грав вивіз риби. Так, в 1633 р. ботошанський вірменин Іван Теодорович продав рибу на ярмарках в Снятині та Львові¹³.

Багато хто з галицьких та подільських вірмен спеціалізувався на торгівлі між цими двома групами ярмарків. На торжищах молдавсько-польського пограниччя вони купували у вірменських та інших купців з Буковини, Молдови і країн Сходу потрібні східні та «волоські» товари, худобу і сільськогосподарську продукцію. Продавши все це на ярмарках другої групи вони везли назад західноєвропейські, «московські», «литовські» товари та вироби місцевих ремісників. Так, у 1630 р. вірменин Гордіан Степнів зі Снятина відправив на Ярославський ярмарок 80 волів¹⁴. В 1633 р. львівські вірмени Бедрос Лусікович та Микола Ованішович закупили в Язловці 1700 шкір і повезли їх на продаж до Ярослава¹⁵.

Вірмени займалися торгівлею на всіх українських землях, що входили до складу Речі Посполитої. Так, у 1581 р. бачимо вірменських купців з Кам'янця та Волощини на луцькому ярмарку¹⁶. Їздили вірмени й до «України» (Наддніпрянщини). Так, у 1658 р. відомий львівський купець Христофор Аведік Захнович «зібрався на Україну з деякими товарами на кілька ярмарків. Звідти відіслав свого сина в Київ з товарами, а сам поїхав в Лисянку, де отримав листи від сина з Києва, що в Києві в нього арештували весь товар, опечатали крамниці»¹⁷. Отже, вірмени торгували тут не час від часу, а регулярно, якщо мали тут власні крамниці.

Ярмарки також були місцем де купці з різних регіонів домовлялися про поставку якогось товару у певні строки, у визначене місце, за узгодженою ціною. Так, в 1638 р. на ярмарку в Ярославі між вірмен-

ським купцем Бахчою з Бродів та київським міщанином Самійлом була складена угода, за якою Бахча в обмін на 711 шкір жовтого сап'яну повинен був отримати хутро сорока соболів. Напевно на ярмарку Бахча не мав потрібної кількості шкір, тому він дав Самійлові тільки дві в'язки, в якості зразка товару. Згодом він придбав сап'ян в інших купців і з своїм фурманом, за домовленістю, відправив товар до Луцька¹⁸. Також укладались угоди про постачання товарів до певного ярмарку. З актів війтівського суду міста Львова від 1650 р. випливає, що 8 жовтня 1649 р. в Снятині було складено контракт між львівським купцем Стадницьким і сучавським вірменином Торошом Аксентовичем, згідно з яким останній зобов'язався доставити першому 700 волових та телячих шкір за тиждень до львівського ярмарку¹⁹. Строк сплати боргів кам'янецькі купці, як правило, прив'язували до певного ярмарку, найчастіше до Язловецького²⁰.

Отже, участь вірмен в ярмарковій торгівлі України XVI—XVII ст. була дуже активною і об'єктивно сприяла товарному обміну України з країнами Західної Європи та Близького й Середнього Сходу. Ця активність пояснювалась не тільки комерційною вигодою від посередницької торгівлі в такому важливому стратегічному регіоні (Галичина, Поділля та Буковина), де розташовувались вірменські колонії, але й застарілою феодальною регламентацією, що обмежувала розвиток вільної торгівлі, а також спеціальними заборонами для вірменських купців, що робилися в інтересах міщан-католиків.

Література:

1. *Історія Львова в документах і матеріалах.* —К. : Наук. думка, 1986. —С. 65.
2. *Герберштейн С.* Записки о Московии. —М. : Изд-во МГУ, 1988. —С. 232.
3. *Relacja nuncjuszow apostolskich i innych osob o Polsce od r. 1548 do 1690.* —Berlin—Poznań, 1864. —Т.1. —S.249.
4. *Кленович С. Ф.* Роксоланія // Українська поезія XVI ст. —К. : Рад. письменник, 1978. —С. 139.

5. *Каталог* пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233—1799. —К. : Наук. думка, 1972. —С.417—418.

6. *Barącz S.* Rys dziejow ormiańskich. —Tarnopol, 1869. —S.87.

7. *Лехаці С.* Путевые заметки. —М. : Наука, 1965. —С.269—270.

8. *Pidou A.-M.* Krótka wiadomośc o obecny m stanie, początkach i postępie misyi apostolskiej do ormian w Polsce, Woloszczyźnie i sąsiednich krajach // *Zródla dziejowe.* —Warszawa, 1876. —Т.2. —S.13.

9. *Григорян В. Р.* История армянских колоний Украины и Польши (Армяне в Подолии). —Ереван: Изд-во АН Арм. ССР, 1980. —С.107—108.

10. *Торгівля* на Україні XIV— середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина. —К. : Наук. думка, 1990. —С.231—232.

11. *Подградская Е. М.* Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI—XVII вв. —Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1968. —С.101.

12. *Там же.* —С.107—108.

13. Центральный державный історичний архів України у м. Львові (далі —ЦДІАЛ). —Ф. 52. —Оп.3. —Спр.398. —С.1630.

14. *Грабовецкий В. В.* Армянская колония в Снятыне // Исторические связи и дружба украинского и армянского народов. —К. : Наук. думка, 1965. —Вып.2. —С.141.

15. *ЦДІАЛ.* —Ф.52. —Оп.3. —Спр.523. —С.1654—1655.

16. *Торгівля* на Україні XIV— середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина. —С.187—188.

17. *Украинско-армянские связи* в XVII в.: Сборник документов / Подг. Я. Р. Дашкевич. —К. : Наук. думка, 1969. —С.111.

18. *Торгівля* на Україні XIV— середина XVII ст. Волинь і Наддніпрянщина. —С.311—312.

19. *ЦДІАЛ.* —Ф.52. —Оп.3. —Спр.402. —С.1321—1322.

20. Центральный державный історичний архів України у м. Києві. —Ф.39. —Оп.1. —Спр.16. —Арк.64; Спр.22. —Арк.25; Спр.157. —Арк.53.